

Paweł Król

Dział Przyrody

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 19, 353-357

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dzaj zdobnictwa (mimo mało czytelnego rysunku dekoracji i nie ustalonego autorstwa) pozwala na powiązanie tego wyrobu ze zdobnictwem wozów na obszarze południowej Kielecczyny i kwalifikuje ten obiekt do przeniesienia z księgi materiałowej do inwentarza muzealiów.

Dwa ostatnie przekazy dotyczą zbiorów stroju i tkaniny: kożuch ze skóry czarnego barana ozdobiony aplikacjami z kolorowych skórek i haftem, zakupiony w latach 60. na targu, oraz trzy chusteczki do nosa „weselne”, wykonane ok. 1946 r. przez Józefę Jaśkiewicz z Małyszyna Górnego, gm. Mirzec. Chusteczki uszyte są z białego batystu i ozdobione wzdłuż krawędzi ręcznie wykonaną, wielobarwną koronką z kordonku, tzw. „siotką”. Jest to kolejny już dar J. Jaśkiewicz dla Muzeum Narodowego w Kielcach.

Janina Skotnicka

DZIAŁ PRZYRODY

1995–1996*

W 1995 i 1996 pani Katarzyna Czarnocka-Pawłowska przekazała do zbiorów przyrodniczych naszego muzeum materiały dotyczące życia i działalności jej ojca Jana Czarnockiego. Obejmowały one ofiarowaną w 1995 roku dokumentację stanowiącą od 1990 r. depozyt – ok. 600 pozycji, oraz dodatkowo 300 archiwaliów. Przede wszystkim dzięki tym materiałom zrealizowano jubileuszową wystawę monograficzną w setną rocznicę urodzin Jana Czarnockiego; bogactwo dokumentów pozwoliło na pewien rozmach: wystawa zajęła cztery sale – maksymalną wówczas przestrzeń przewidzianą dla ekspozycji czasowych¹.

Jan Czarnocki (1889–1951) od początku istnienia muzeum kieleckiego (od swoich lat gimnazjalnych) związany był z tą placówką, przekazał jej wiele okazów archeologicznych² i geologicznych (dziś bardzo cennych i rzadkich)³. Ofiarowane przez jego córkę dokumenty pochodzące z lat 1912–1951 dotyczą przede wszystkim działalności wielkiego geologa – badań prowadzonych przez niego na Kielecczyźnie. Bardzo zróżnicowany pod względem tematycznym materiał obejmuje rękopisy, fotografie, profile geologiczne (większość wykonana osobiście przez Czarnockiego), notatki z badań terenowych, dokumentację (korespondencję) działalności Instytutu Badań Regionalnych w Kielcach, organizacji XX Zjazdu Polskiego Towarzystwa Geologicznego w 1947 r. i Państwowego Instytutu Geologicznego. W darowanym zespole znajdują się materiały prywatne (korespondencja, dokumenty, meble, odznaczenia i in.). Całość daru zostanie omówiona w dziesięciu grupach tematycznych.

* Przekazywanie daru trwało dwa lata (1995–1996), jednak ze względu na to, że stanowi on całość, zostanie omówiony przy nabytkach 1995 roku.

¹ W setną rocznicę urodzin Jana Czarnockiego. Omówienie wystawy w *Kronice muzealnej* 1989. „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” (dalej RMNKi) Kielce 1995 t. 18, s. 332–333

² J. Czarnocki, J. Samsonowicz *Powiat kielecki pod względem archeologicznym*. W: *Dla siebie i dla szkoły*. Pamiętnik wydany staraniem pierwszych abiturientów Szkoły Handlowej Męskiej w Kielcach. Warszawa 1909, s. 465–513

³ E. Fijałkowska *Charakterystyka kolekcji geologicznej zebranej przez Jana Czarnockiego dla muzeum w Kielcach*. RMNKi Kraków 1980 t. 11, s. 197–210

1. Dokumenty działalności naukowej Jana Czarnockiego do 1945 roku

Do grupy tej należą: korespondencja, zaświadczenia i pozwolenia dla Jana Czarnockiego dotyczące prowadzonych prac i badań terenowych, ekspertyzy, opinie (MNKi/P/KM/22/1-45). Na uwagę zasługuje: dokumentacja rozbudowy sieci wodno-kanalizacyjnej miasta Kielc (1926–1927, 1941), związana ze sporem o miejsce zaopatrzenia miasta w wodę (źródła na Pakoszu lub w Białogonie). Tutaj najcenniejsze są: memorandum w sprawie ujęcia źródeł dla miasta Kielc, ekspertyzy wód „Siedmiu Źródeł” w Białogonie wykonane przez laboratorium analityczne Edwarda Małyszczycykiego w Warszawie (1926–1927), list prof. W. Szafera do Magistratu miasta Kielc w sprawie zaniechania eksploatacji źródeł w Białogonie ze względu na występujące tam rzadkie gatunki fauny oraz wycinki prasowe gazety „Opinia” na temat toczącego się sporu (MNKi/P/KM/3/1-18, MNKi/P/KM/22/37-38). Do materiałów tej grupy należą także: ekspertyza *Tereny fabryki wapna Kadzielnia pod Kielcami nadające się do eksploatacji*, wykonana przez Czarnockiego w 1942 r. (MNKi/P/KM/22/31); materiały w sprawie złóż kruszonośnych (1926 r.) oraz likwidacji robót górniczych (1919 r.) w Miedzianej Górze (MNKi/P/KM/22/34-35); memoriał w sprawie uruchomienia i eksploatacji kopalni miedzi w Miedziance pod Chęciami z 1937 r. (MNKi/P/KM/5).

Ryc. 25. Jan Czarnocki z córką Katarzyną, Kielce 1942 r. nr MNKi-1057/D/91

2. Dokumentacja działalności Państwowego Instytutu Geologicznego (PIG) w Warszawie po 1945 roku

Przedstawiana grupa dokumentów obejmuje różnorodną dokumentację i korespondencję dotyczącą prac badawczych, spraw wewnętrznych PIG oraz opinie, referaty, dezyderaty i inne (MNKi/P/KM/1/1-26), (MNKi/P/KM/19/1-74). Szczególnie interesujące są dokumenty związane z rezerwatem „Kadzielnia”, między innymi protokół konferencji odbytej w Muzeum Świętokrzyskim w 1949 r. na temat ochrony grupy skalnej na Kadzielni, zwołanej przez Centralny Zarząd Przemysłu Mineralnego, czy list prof. W. Szafera dotyczący wyciągnięcia konsekwencji wobec dyrekcji kamieniołomów „Kadzielnia”, która świadomie uwzględniła masę rezerwatową w planie 6-letnim (MNKi/P/KM/1/26/1-4).

3. Dokumentacja działalności Instytutu Badań Regionalnych (IBR) w Kielcach (1946–1947)

Jest to różnorodny pod względem tematycznym materiał, przede wszystkim korespondencja (m.in. w sprawie wierceń w Busku-Zdroju, złóż łupków bitumicznych dewońskich, opisy do map). Wobec projektowanej zmiany podziału administracyjnego Polski ciekawy wydaje się referat Jana Czarnockiego (1946) *Zagadnienia województwa kieleckiego w związku z projektem podziału administracyjnego Rzeczypospolitej Polskiej Ministerstwa Administracji Publicznej* (29 stron), a w nim szkic rozwoju historycznego województwa kieleckiego i pytanie: „Stolica województwa w Kielcach czy w Radomiu?”⁴ (MNKi/P/KM/20/1-23).

4. Dokumentacja organizacji XX Zjazdu Polskiego Towarzystwa Geologicznego w Kielcach w 1947 roku

Materiał podzielono na dokumentację spraw organizacyjnych zjazdu, zaproszenia i zgłoszenia uczestników. Sprawy organizacyjne to przede wszystkim korespondencja między Zarządem Polskiego Towarzystwa Geologicznego w Krakowie a IBR w Kielcach (MNKi/P/KM/2/1-82, MNKi/P/KM/20/24-29).

5. Materiały naukowe (profile geologiczne, mapy, plany).

W przeważającej liczbie są to profile geologiczne i ich opisy, ponadto zapiski i notatki Jana Czarnockiego wykonane podczas badań terenowych, mapy i plany sytuacyjne, szkice. Na szczególną uwagę zasługują dzienniki polowe (rękopisy): 1. Bostów (1948); 2. Rudki (1941); 3. Chomentów (1931); 4. Z prac w latach 1925–26; 5. Z prac w 1924 r.; 6. Z prac w 1915 r., oraz profile i opisy: Ławeczno, Kostomłoty (1926), Chełmce, Niewachłów, Kostomłoty (1926–27), Korytnica, Chomentów (1931), szybu „Staszic” kopalni miedzi w Miedzianej Górze, a także wyniki badań barytu wykonane w Strawczynku w 1937 r. (MNKi/P/KM/21/1-84, MNKi/P/KM/8/1-12).

6. Referaty, dyskusje, opinie przygotowywane na sesje naukowe, odczyty itp.

Różnorodny tematycznie materiał autorstwa przede wszystkim Jana Czarnockiego, Edmunda Massalskiego, Stanisława Arnolda i K. Skórewicza. Do interesujących należą referaty: 1. Jana Czarnockiego: *Rezerwat w Górach Świętokrzyskich ze stanowiska potrzeb geologii*, na temat projektu rezerwatu w Górach Świętokrzyskich, *Zagadnienia regionalizmu w Polsce, Geologia regionu miejskiego Kielc, Czem jest regionalizm?* 2. Edmunda Massalskiego: *Roślinność Gór Świętokrzyskich, Hydrografia Gór Świętokrzyskich, Klimat Gór Świętokrzyskich* (MNKi/P/KM/4/1-21, MNKi/P/KM/25/1-23, MNKi/Ph/20-30).

7. O Janie Czarnockim – wspomnienia, życiorysy

Wiele wspomnień o geologu, życiorysy (często fragmenty z pewnych okresów życia i pracy), szczególne zainteresowania uczonego. Pełne opracowanie przedsta-

⁴ Warto przytoczyć pogląd Czarnockiego w tej sprawie: „Oceniając sytuację bezstronnie, zaryzykować można twierdzenie, że Radom mimo uprzywilejowanych warunków nie zdołał uzyskać prymatu nad Kielcami. Prawda, że dystansował Kielce w znaczeniu urbanistycznym i przyrostem ludności, lecz na tym tylko ograniczyła się jego supremacja... Kielce natomiast, mimo stagnacji rozwojowej obejmującej tak wielki odcinek czasu, mimo konieczności dzielenia się swymi wartościami z Radomiem, nie utraciły swego charakteru. Pozostały miastem w pełni zachowującym rolę stolicy regionu, regionu wybitnego i niepodzielonego”.

wił Stanisław Pawłowski w pracy *Jan Czarnocki (1889–1951), życie i dzieło. Szkic biograficzny* (maszynopis 75 stron). Godne uwagi są notatki z kalendarza Jana Czarnockiego z 1908 roku zebrane w opracowaniu: *Jak kształtował się charakter uczonego*, oraz sporządzona przez Katarzynę i Stanisława Pawłowski bibliografia prac z lat 1909–1952. Poza tym wycinki z prasy, informatory i zaproszenia na sesje poświęcone Czarnockiemu (MNKi/P/KM/24/1-26).

8. Fotografie i negatywy fotograficzne

Stanowią bardzo cenną dokumentację życia i pracy Jana Czarnockiego. 1. Fotografie (wymiary: od 9 x 6 do 40 x 50 cm) przedstawiają momenty z życia prywatnego (rodzinnego), badania terenowe (m.in. Chomentów, Korytnica, Łągów), stanowiska geologiczne, kopalnie (m.in. góra Zelejowa, Barcza, Chełm, Telegraf, Kadzielnia i w Rudkach) i krajobrazy Kielecczyzny; 2. Negatywy fotograficzne szklane (1912–1938 r.), wymiary od 12 x 16,5 do 13 x 18 cm – 185 sztuk, przedstawiają przede wszystkim badania terenowe, kopalnie i krajobrazy. Bardzo interesujące są fotografie z badań terenowych m. in. w okolicach Chomentowa w poszukiwaniu węgla brunatnego z wiertnią na napęd „chlebowy” – kieratowy poruszany siłą mięśni ludzkich, czy płuczka fauny miocenińskiej przy pomocy zmyślnie skonstruowanego urządzenia. W zespole negatywów znajdują się unikatowe dzisiaj zdjęcia góry Zelejowej z eksploatacją „rózanki” czy nie istniejącej już kopalni w Sitkówce z uwiecznioną pustką krasową, w której odkryto szczątki zwierząt plejstocenijskich. Materiał jest różnorodny i bardzo obszerny, wymagający oddzielnego opracowania (MNKi/Ph/32-214)⁵; 3. Negatywy fotograficzne szklane – 3 sztuki autorstwa Edmunda Massalskiego z lat 1925–1938, przedstawiające kopalnie w Bolechowicach, Ciosowej i widok na okolice Chęciny (MNKi/Ph/215-217).

9. Materiały i korespondencja prywatna

Bardzo różnorodne: korespondencja (listy, pisma), część ocalałych z powstania warszawskiego katalogów bibliotecznych geologa, zaproszenia, zaświadczenia, meble (szafa biblioteczna, biurko) pochodzące z nie istniejącego już domu przy ul. Żeromskiego 29, Order Polonia Restituta przyznany pośmiertnie Janowi Czarnockiemu w 1952 r., kałamarz szklany, kałamarz podróżny (metalowy), kompas geologiczny, odlew gipsowy popiersia (płaskorzeźby) uczonego i żeliwny jego głowy (autorstwa artysty rzeźbiarza Stefana Dulnego). Korespondencja prywatna różna pod względem tematycznym (m.in. w sprawie uwolnienia naukowców z obozu podczas II wojny światowej, w sprawie posesji i domu Jana Czarnockiego w Kielcach). Cechą charakterystyczną treści listów jest wymieszanie spraw prywatnych (rodziny) z naukowymi (MNKi/P/KM/23/1-69, MNKi/P/KM/9/1-9).

10. Okazy mineralogiczne z kopalni miedzi w Miedziance (1916 r.)

Minerały miedziowe i współwystępujące znajdują się w dwudziestu czterech blaszanych pudełkach po spłonkach, na zewnątrz których znajdują się opisy w języku niemieckim m. in. „Hirtenberger Patronen”. Całość w drewnianej skrzynce

⁵ Obszerny aneks z wykazem fotografii i negatywów o tematyce krajobrazowej i przyrodniczej (wg miejscowości), znajdujących się w zbiorach Działu Przyrody Muzeum Narodowego w Kielcach zamieszczono w katalogu wystawy *Krajobrazy Kielecczyzny na dawnej fotografii (1913–1939)*, zorganizowanej przez ZPAF Okręg Świętokrzyski i Muzeum Narodowe w Kielcach, Kielce lipiec–sierpień 1997 (na której pokazano 28 prac Jana Czarnockiego). Opr. Paweł Król.

o wymiarach 54 x 29,5 x 6 cm. W 19 pudełkach razem z minerałami znajduje się opis w języku niemieckim minerału, miejsce znalezienia (szyb, chodnik), rok (w większości 1916). Bardzo prawdopodobne, że kartki z opisami mogły zostać wymieszane. Zbiór pochodzi z okresu eksploatacji rud miedzi przez Austriaków w czasie I wojny światowej. Jak wynika z relacji Katarzyny Pawłowskiej, Jan Czarnocki otrzymał go od Bolesława Łaszczyńskiego. Wydaje się bardzo prawdopodobne, że jest to część kolekcji gromadzonej przez ówczesnego kierownika kopalni, inżyniera górniczego Wiktora Fuernkranza⁶. Ze względu na unikatową wartość zbioru wymaga on oddzielnego opracowania (MNKi/P/1).

Paweł Król

⁶ „Dla celów badawczych zapoczątkowałem zbiór wszystkich spotkanych tutaj okazów minerałów, który złożyłem do depozytu w Miedziance u dra Bolesława Łaszczyńskiego”. W. Fuernkranz, przysięgły inżynier górniczy: *Sprawozdanie z wydobywania miedzi w kopalni Miedzianka koło Kielc w Polsce*. W: *Memoriał w sprawie uruchomienia i eksploatacji kopalni miedzi w Miedziance pod Chęcunami, województwo kieleckie*. Warszawa luty 1937 r. Grupa Organizacyjna Towarzystwa dla uruchomienia i eksploatacji Kopalni Miedzi w Miedziance, mps nr inw. MNKi/P/KM/5.